

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOLOGY

e-ISSN: 1694-8874

№2(4)/2024, 77-83

УДК: 81'25

DOI: [10.52754/16948874_2024_2\(4\)_8](https://doi.org/10.52754/16948874_2024_2(4)_8)

АЛЫКУЛ ОСМОНОВДУН КОТОРМОСУНДАГЫ «ЖОЛБОРС ТЕРИСИН КИЙГЕН
БААТЫР» ПОЭМАСЫ¹

“ВИТЯЗЬ В ТИГРОВОЙ ШКУРЕ” В ПЕРЕВОДЕ АЛЫКУЛА ОСМОНОВА

“THE KNIGHT IN THE PANTHER'S SKIN” TRANSLATED BY ALYKUL OSMONOV

Салижан Жигитов

Салижан Жигитов

Salizhan Zhigitov

---

¹ Салижан Жигитовдун кол жазмасын “ОшМунун Жарчысы. Филология” журналына бергендиги үчүн Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин доценти Таалайбек Абдиевге ыраазычылыгыбызды билдиребиз (Редакция).

АЛЫКУЛ ОСМОНОВДУН КТОРМОСУНДАГЫ «ЖОЛБОРС ТЕРИСИН КИЙГЕН БААТЫР» ПОЭМАСЫ

Аннотация

Журналыбыздын бул санына да кыргыз эл акыны, жазуучу, адабий сынчы, коомдук ишмер Салижан Жигитовдун (1936-2006) буга чейин эч жерде жарыяланбаган макаласын окурмандарга сунуштайбыз. Бул макалада автордун кыргыз адабиятындагы жаркын акындардын бири Алыкул Осмоновдун котормочулук өнөрү тууралуу адабий сын көз карашы чагылдырылган. Тактап айтканда Шота Руставелинин “Жолборс терисин кийген баатыр” поэмасын кыргызчага которуу иши, андагы кыргыз акыны колдонгон ыкмалар жана поэманын эл арасына тарашы тууралуу маалымат берилет. Ошону менен бирге автор Алыкул Осмоновдун грузин адабиятынын баалуу эстелигин кыргыз тилине которууга жасаган алгачкы аракеттери жана анын жыйынтыктары боюнча калыс сын көз карашын да билдирген. Макалада автордун стили толук сакталып, эч өзгөртүүсүз берилди.

Ачкыч сөздөр: кыргыз адабияты, котормочулук өнөрү, Алыкул Осмонов, Шота Руставели, “Жолборс терисин кийген баатыр” поэмасы.

“ВИТЯЗЬ В ТИГРОВОЙ ШКУРЕ” В ПЕРЕВОДЕ АЛЫКУЛА ОСМОНОВА

Аннотация

В этом номере журнала представляем читателям статью кыргызского народного поэта, писателя, литературоведа, общественного деятеля Салижана Жигитова (1936-2006), которая ранее нигде не публиковалась. В данной статье отражена литературная критика автора переводческого искусства Алыкула Осмонова, одного из самых ярких поэтов кыргызской литературы. В частности, даются сведения о работе по переводу поэмы Шота Руставели «Герой в тигровой шкуре» на кыргызский язык, методах, которыми пользовался кыргызский поэт, и распространении поэмы среди народа. В то же время автор высказал непредвзятое критическое мнение о качестве перевода грузинской поэмы на кыргызский язык. В статье полностью сохранен авторский стиль и изложен без каких-либо изменений.

Ключевые слова: кыргызская литература, переводческая деятельность, Алыкул Осмонов, Шота Руставели, «Герой в тигровой шкуре».

“THE KNIGHT IN THE PANTHER'S SKIN” TRANSLATED BY ALYKOL OSMONOV

Abstract

In this issue of our journal we present to our readers an article by the Kyrgyz national poet, writer, literary critic, public figure Salizhan Gigitov (1936-2006), which has not been published anywhere before. This article reflects literary criticism of Alykul Osmonov, one of the brightest poets of Kyrgyz literature. In particular, information is given on the work of translating Shota Rustaveli's poem “The Knight in the Panther's Skin” into Kyrgyz, the methods used by the Kyrgyz poet, and the dissemination of the poem among the people. At the same time, the author expressed an unbiased critical opinion about the quality of the translation of the Georgian poem into Kyrgyz. The article fully retains the author's style and is presented without any changes.

Keywords: Kyrgyz Literature, translation activity, Alykul Osmonov, Shota Rustaveli, “The Knight in the Panther's Skin”.

Киришүү

А.Осмоновдун адабият майданындагы эң биринчи олуттуу, бараандуу жеңиши «Жолборс терисин кийген баатырдын» котормосу болду.

«Жазуучулук баянымдагы» маалыматтарга караганда, атактуу грузин дастанын которууга Алыкул ал чыгарманы аябай жакшы көрүп калгандан, адабий эрдик жасасам деп, акындык күчүмдү сынасам деп дымаксыгандан, жекече махабат күйүтүн эмгек менен баскысы келгенден киришкен экен.

Албетте, «Жолборс терисин кийген баатырды» кыргызчалатууга Осмоновду жалаң гана ички муктаждыктары эмес, тышкы шарт-жагдайлар да мажбурлаган. Конкреттүү айтсак, 30-жылдардын аяк ченинде Шота Руставелинин керемет поэмасы жаралганга сегиз кылым толугу союздук масштабда өзгөчө шаңдуу белгиленген. Бул датанын дүңгүрөтө майрамдалышына тике түрдө «Жолборс терисин кийген баатырдын» эскирбес поэтикалык артыкчылыктары негиз берсе, кыйыр түрдө грузин кандуу большевиктин ошол маалда улуу өлкөбүзгө даңазалуу башчы болуп турганы таасир эткен. Юбилейлик атмосферада айтылуу дастан биздин мамлекеттеги орусчадан башка тилдерге да которула баштаган. Боордош калктардын айрым бир акындары өз тилинде грузин шедеврин сүйлөтүү машакатын улуттук ар-намыстын иши деп, эң актуалдуу саясий-маданий маселе деп туюнган. Арийне, ушундай патриоттордун, интернационалисттердин бири биздин Алыкул болгон.

«Жолборс терисин кийген баатырдын» кыргызча биринчи басылышын жолдогон кириш сөздө анын үч жыл ичинде, ал эми «Жазуучулук баянымда» он бир айда (1938-жылдын майы – 1939-жылдын апрели) которулганы айтылат. Аталган эки документте тең автор өзү грузин поэмасын кыргызчалап жатканда көбүнчө анын орусча сапма-сап (подстрочный) котормосуна таянганын, зарыл болгондо көркөм таржымаларына да кайрылганын белгилейт.

Руставелинин өлбөс чыгармасы түп нускасында баштан-аяк «шаири» деген ыр формасында жазылган. Шаири – чубалжыган узун төрт саптан куралган, саптарынын баары аяк жагынан туташ (аааа схемасында) уйкашкан ыр шиңгили (строфа). Поэманын көпчүлүк орусча варианттарында шаири өлчөмүн куду өзүнө окшоштуруп (төрт сабын тең чубалжытып, тегиз уйкаштырып) берүүгө аракеттер жасалган. Шаирини дал өзү шекилдентип кыргызча моделдегенде 16 (же 14) муундан куралган, акыркы муундары жылчыксыз уйкашкан төрт саптык келип чыгышы ыктымал. Бирок мындай ыр өлчөмү аябай өгөй-өөн учурайт, оозго оңой эп келбейт, жарыя же купуя окуп жибергенде, бир узун сап сегиз (жети) муундуу эки сапка эркисизден бөлүнүп кетет. Айтор, ашкан көлөмдүү грузин дастанын 14-16 муундуу, жылчыксыз уйкаштуу төрт саптыктар менен кыргызчалатуу теориялык планда мүмкүн болсо да, практикалык жактан өтө татаал эле.

Баса, Алыкул Осмонов «Жолборс терисин кийген баатыр» поэмасын эне тилинде сүйлөтүү үчүн адеп жасаган аракетинде ал чыгарманын ритмикалык түзүлүшүн кыргызча туюндурууга жан үрөгөн. Асыресе ал атактуу дастандын юбилейи өтүп жаткан кезде андан чакан бир фрагментти таржымалап, «КК» газетасынын 1937-жылкы 26-декабрдагы санында жарыялаган. Ал тексттен бир үзүндү келтирели:

Аравияда Ростеван деген тагдырым сүйгөн хан болду,
Урматы улуу, колу да ачык, башкара билген көп колду.
Жүзү жаркын, маңдайы нур, кең турмушка чебер жан,
Өзү да эр, теңдешсиз эр, андай чечен болорбу.

Бир кызынан анын башка жок эле артта туягы
Күндөй сулуу, күндү уялтат бетиндеги нурлары.
Карагандын жүрөк отун тартып алат шооласы
Миллион тилде макталган эр, болсо гана ыраазы.
Анын аты Тинатин кыз – билүү керек ар бир жан,
Бой жеткенде көктө күндү өзү сүйгөн, жараткан.
Сүрдүү гана хан олтуруп, вазирлерин чакыртып,
Жумшак сүйлөп, таттуу тилден мындай сөздү тараткан.

Байкалып калгандыр, көлөмдүү поэманын сюжети ушундай ыр өлчөмдөрү (бирде 17-18, бирде 16-15 саптан турган строфалар) менен баяндалып отурса, кыргыз китепкөйү эч нерсе да түшүнө алмак эмес, бат эле жадап да кетмек.

Ушундай жагдайдан улам Осмонов «Жолборс терисин кийген баатырдын» түп нускасындагы жана орусчаларындагы чубалжыган ыр түзүлүшүн туурагандан баш тартып, кыргызча көнүмүш ыр өлчөмүн тандап алган, тактап айтканда, шаиринин ордуна 11-12 муундуу, аттам (аабаба схемасындагы) уйкаштуу алты саптыктарды иштеткен. Төрт саптыктардын алты саптыктарга жанып кетиши поэманын кыргызчасынын жалпы көлөмүн бир кыйла чоңойтуп жиберген.

Экинчиден, Осмонов грузин поэмасынын ар бир строфасы камтып турган мазмунду төкпөй-чачпай кыргызчалап жүрүп отурган эмес, тек анын сюжеттик сызыктарын, идеялык логикасын, образдык мүнөздөмөлөрүн өз акындык мүмкүнчүлүктөрүнө жараша кайрадан эркин баяндап берген. «Котормо эн эркин которулду, - деген Алыкул аталган кириш сөздө. – Ачык айтканда, көп жерлеринде маанисин алып туруп, өзүмчө кетип калган учурлар бар» (Руставели, 1940, б. 3-4).

Руставели поэмасын Осмонов жан-дили менен берилип, бүткүл акындык мүмкүнчүлүктөрүн жана тажрыйбасын, жаштык жалынын аянбай сарп кылып, чыгармачылык кыялын эркинче чабыттатып коё берип, өзгөчө эргүү абалында которгон. «Поэмадан ажырай албайм, көп убактарда таң атканга чейин отурам. Окуйм, котором, таң калам, кубанам! Дүйнөдө мен гана бактылуумун деп ойлойм! – деп эскерген акын «Жазуучулук баянымда». – Себеби анын кызыгы ошондой болду».

Чынында да «Жолборс терисин кийген баатыр» дастанынын ар кандай маданий даражадагы окурмандын ыкыласын тартып ала турган кызыктуу окуялык составы бар. Анын сюжети, кыскача баян этип бергенде, төмөнкүдөй.

Аравиянын карып калган падышасы Ростеван мурасчы уулу жогунан жалгыз кызы Тинатинди такка отургузат. Нары акылдуу, нары сулуу падыша кызы рыцарлык (ашкере жигитчилик) жайы бар кол башчы, ордо кишиси Автандилге пейли түшүп, тымызын ынтызарланып жүргөн болот. Бир сапар Ростеван менен Автандил кайберен уусунда жүрүп бир булактын боюнда жолборс кебин кийип, өтө катуу муң-кайгыга чөгүп отурган бир баатырды көрүшөт. Бу баатыр менен берки экөөнүн сүйлөшкүсү келет. Бирок жолборс кепчен эр үн катпаган бойдон жөнөп берип, дайынын таптырбай кетет. Буга Ростеван хан аябай капаланат. Ошондо Тинатин алиги табышмактуу баатырдын дарегин табуу озуйпасын өзү жакшы көрүп жүргөн жигити Автандилге тапшырат. Автандил падыша кыздын буйругун аткарууга жан-дили менен макулдугун берет. Узак убакыт карытып, далай-далай жер кезип, Автандил акыры издеген баатырды табат. Таризэл Автандилге өзүнүн кайгылуу жөн-жайын айтып берет.

Көрсө, ал падыша тукумунан чыккан асылзаада, Индистан падышасы Парсадандын амирбашы (аскер башчысы, адмиралы) Тариэл деген эр экен. Тариэл ай-күндөй жаркын падыша кызы Нестан-Дарежанга ышкысы түшүп, ашыглык отуна күйүп жүргөндө, Парсадан кызын Хорезм шаазаадасына күйөөгө бермек болот, бөлөк-бөтөн элдин шаазаадасын өз тактысына мурасчы кылам деп чечет. А чынында тактынын накта мурасчысы Тариэл болмок эле. Нестан-Дарежан сүйгөнү Тариэлге Хорезм шаазаадасын тындым кылып, падыша тактысына отур деп кеңеш берет. Нестан-Дарежандын козголоңчул маанайы бар Тариэлге көңүлү барын билип алган Парсадан кызын катуу төпөштөп, эч кимге билдирбей Индистандан тышкары алып чыгып кетет. Тариэл арзып сүйгөн жарын издеп далбас урат, бирок таба албайт. Жакшы көргөн адамын тапкандан биротоло күдөр үзгөн Тариэл өз өлкөсүнөн оолак кетип, жападан жалгыз күн көрө баштайт, ээн жердин үңкүрүн сыйынт кылат.

Автандил Тариэл менен достошот, ага кайрат айтып, үмүт тартуулайт; Нестан-Дарежандын дарегин көпкө издеп, акыры табат. Көрсө, падыша кызы Кажети деген дегеле кол жеткис чепке же сепилге камалып салынган экен. Тариэл менен Автандил Придон аттуу дагы бир дос-тууган таап, анан үчөөлөп Кажети сепилине чабуул коёт, сепилди алып, Нестан-Дарежанды бошотот, ар бири өз эл-жерине кайтат. Тариэл Нестанга, Автандил Тинатинге үйлөнүп, ар кими өз падышачылыгын адилет, калыс сурап, элин жыргалга маарытат.

Демек, «Жолборс терисин кийген баатыр» дастанынын мазмуну эки (инди жана арап) аңгемеден, ошондой эле жолду ката кошулган көмөкчү эпизоддордон (Придон падышанын таржымалы, көпөстөр өлкөсү Гуланшоронун жөн-жайы ж.б.) куралат.

Алыкул Осмонов өз котормосунда атактуу грузин дастанынын сюжеттик сызыктарын изден танбай ээрчип отурган, түп нускадагы (орусча тексттердеги) каармандардын үстүрт тартылган портреттерин, психологиялык мүнөздөмөлөрүн, кылган-эткендерин кескин өзгөртүп, башкачалап ийгенге барган эмес. Бирок биздин акын поэманын ар бир строфасын кайталап көчүргөндөн, ар бир главасын өз алкагында гана кармагандан да качкан. Ошон үчүн «Жолборс терисин кийген баатырдын» орусча сөзмө-сөз котормосунда 73 глава бар болсо (Руставели, 1966), кыргызчасында 55 глава гана бар (Руставели, 1940). Алыкул Осмонов оригиналдагы кээ бир главаларды бири бирине кошуп, кээ бир главалардан бир-эки глава жасап жиберген. Ал ошондой эле поэмадагы кээ бир топонимдерди (жер аттарын), киши ысымдарын (маселен, Фатма дегенди Батма деп) кыргызчалаштырып койгон. Ал эми айрым строфаларга келгенде котормочу «ээнбаштык» кылып, аларда айтылган поэтикалык ойлорду эркин импровизациялап туюндура берген. Бирок мындай өз кыялынан чыгарып кошмойлор дастандагы сюжеттик өзөккө эмес, лирикалык чегинүүлөргө жана акындык ой жүгүртүүлөргө көбүрөөк тиешелүү.

Албетте, «Жолборс терисин кийген баатыр» поэмасынын кыргызча котормосун оригиналга адекваттуу котормо деп айтыш кыйын. Бул – грузин поэмасынын мазмунун башка тилде болжолдуу айтып берген өзүнчө бир кызыктуу бир көрүнүш. Бирок аны белгилүү бир чыгарманын негизинде жаралган оригиналдуу көркөм туунду деп да баалашка болбойт. Чындыгында ал – таржымаланган чыгарма, тек оригиналдын ар бир строфасындагы мааниге бекем байланбаган эркин котормо.

«Жолборс терисин кийген баатыр» жарык көрөрү менен кат-сабаттуулар кайра-кайра маашырканып окуган, кат тааныбагандар улам-улам окутуп уккан чыгармага айланган, жалпы кыргыз арасында болуп көрбөгөндөй кызыгуу туудуруп, өтө зор кадыр-барк тапкан.

«Китеп 1940-жылы Казанда басылып чыкты, - деп басмырт белгилеген Алыкул «Жазуучулук баянында». – Бир жылдан соң айылдан Таризэл, Автандил, Тинатин, Даражан деген жаңы туулган балдардын, кыздардын аттарын уга баштадым. Демек, китеп кыргыз элине жетип жана аябай жаккандыгы билинет».

Жалаң ырдан бүткөн опсуз көлөмдүү чыгарма китеп окугандын кыныгына жаңы гана кирген, эстетикалык маданияты эми-эми гана жаңылана баштаган калктын купулуна толсо, мээримин ийитсе, чечекейин чеч кылса, албетте, анын объективдүү себептери бар.

Эң оболу белгилечү нерсе: орто кылымдык грузин дастанынын сюжеттик мотивдери, образдары, идеялары күн чыгыш элдеринин фольклоруна жана адабиятына ортоктош дух менен каныккан. Экинчиден, анда махабат, достук, таттуулук мамилелериндеги кыйышпастык, айныбастык укмуштай романтикалуу, идеалдуу сыпатта сүрөттөлгөн. Булардын баары бир чети түпкүлүгүнөн эле кыргыз китепкөйлөрүнүн көңүл кушуна ынак, маданий деңгээлине жакын, көркөм табитине далма-дал келип турса, бир чети жатык, ширелүү, элестүү поэтикалык тил менен кыргызчаланган. Ошон үчүн «Жолборс терисин кийген баатыр» улуттук окурмандар жана угармандар тарабынан куду өз тилибизде таланттуу жазылган төл чыгармадай кабыл алынган.

Калктын калың катмарын тамшандырган бу котормо өз убагындагы басма сөздө жалгыз гана жаңырык (отклик) туудурган. Китептин чыгышына карата Аалы Токомбаев атайын макала жазып, аны «Кызыл Кыргызстан» газетасына, «Советтик адабият жана искусство» журналына жарыялаган.

Ал макалада эң оболу Руставели дастанынын эркин которулганы, анын ритмикалык жана строфалык түзүлүштөрү, образдык туюнтмалары, поэтикалык ыкмалары, атүгүл каармандарынын аттары да кыргызчалашып кеткени, бирок чыгарманын идеялык духу, мазмундук байлыгы, көркөмдүк жамалы туура берилгени баса белгиленген.

«Осмонов жолдоштун бул эмгеги ары атактуу эмгектин бири,- деп жазган рецензент андан нары. – Окууга жеңил, сиңимдүү жана уккулуктуу. Ошону менен кошо акындын өзү тарабынан коюлган элестер, салыштыруулар кыргыздын түшүнүктүү элестери менен алмаштырылган. Ошону менен катар бир далай ойлонто турган куплеттер да бар, ал куплеттер чынында маданияттуу курулган жаңылык деп айтууга болот (Токомбаев, 1941, б. 64-65).

«Жолборс терисин кийген баатырды» кыргызчалатуу процессинде Алыкулдун өзү акындык калемин төшөлткөнүн, адабий тажрыйбасын арттырганын, көмүскө мүмкүнчүлүктөрүн ачканын А.Токомбаев мындайча формулировкалаган: «Осмонов бул котормо менен жалаң гана коомго пайда кылган жок, ал өзү үчүн да көп жаңылыктар иштеди жана сөз маданиятын көтөрүп, аз сөз менен көп маани берүү техникасын үйрөндү» (Токомбаев, 1941, б. 65).

Аалы Токомбаевдин «Жолборс терисин кийген баатыр» котормосунун чоң-кичине кемчиликтери да калыстык менен белгиленген, асыресе анда угумсуз курулган сүйлөмдөр, өз ордуна турбаган сөздөр, ритмикалык таскагынан жаңылган (бир-эки мууну ашкан же кемиген) саптар бары, айрыкча элдир-селдир уйкаштардын арбын экени көрсөтүлгөн.

Алыкулдун атактуу котормосунун стилдик жана ырдык өксүктөрү кыргыз поэзиясынын кийинки көркөм тажрыйбасынын жарыгында ого бетер таасын көрүнө түштү. Арийне, улуттук ыр өнөрүбүз акыркы отуз-кырк жыл аралыгында техника (форма) жагынан кескин жылыштар жасады. Азыр көпчүлүк акындарыбыз оригиналдуу ыр жазса да, которсо да сүйлөмдөрүн логикалык-грамматикалык жактан кынтыксыз түзгөнгө, уйкаштарын таамай

үндөштүргөнгө жетишти. Саптары куюлушуп турган ырларга көнүп калган окурмандар «Жолборс терисин кийген баатырдын» бир кылка дурус чыкпаган поэтикалык синтаксисине, айрыкча жакшы жаңырыктабаган уйкаштарына алымсынбай калышы толук ыктымал.

Жыйынтык

Руставели поэмасынын кыргызчасы 1951-жылы жарык көрүп, андан кийин (1956-1982) дагы төрт жолу басылып чыкты. Анын ар бир басылгандагы тиражы тез арада сатылып кетип жатты. Бул факт – айтылуу котормонун эл арасында даке кадыры барына айкын далил. Бирок аны китепкөйлөрдүн жаңы муундары куду биринчи басылганындагыдай кызыгуу менен окуп жатат деп айтыш кыйын.

Адабияттар

1. Руставели, Шота. (1940). *Жолборс терисин кийген баатыр*. Которгон А. Осмонов. Фрунзе: Кыргызмамбас.
2. Руставели, Шота. (1966). *Витязь в тигровой шкуре*. Подстрочный перевод с грузинского С. Иордонашвили. Тбилиси: Мнатоби.
3. Токомбаев, (Балка) А. (1941). «Жолборс терисин кийген баатыр». *Советтик адабият жана искусство*, № 3 (17).